

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО MILITARY LAW

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-38>

УДК 351.86(477)

Є.І. ГРИГОРЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
консультант Комітету Верховної Ради України
з питань національної безпеки, оборони та розвідки
Голова Громадської наукової організації «Правова експертиза та інновації»
E-mail: grigorenkozakon@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-1712>
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

В.М. АЛЕКСАНДРОВ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри підготовки офіцерів запасу
E-mail: romzes1956@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0373-4635>
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, 61000, вул. Динамівська, 4

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті сформовано підґрунтя базової методичної допомоги для помічника командира з правової роботи щодо кваліфікованого надання командуванню пропозиції та консультації стосовно вирішення питань правового забезпечення цивільно-військового співробітництва на відповідному рівні. Адже, помічник командира з правової роботи (юрисконсульт) як військовослужбовець, відповідаючи як у мирний, так і у воєнний час за організацію і стан правової роботи в бригаді, повинен бути здатним брати участь у здійсненні всебічного створення сприятливих умов для досягнення військових цілей шляхом правового забезпечення організації та підтримання належного рівня цивільно-військової взаємодії з об'єктами цивільного середовища в районах виконання завдань, передбачених чинним законодавством.

Короткий зміст основних результатів дослідження. У статті відзначено, що реалізація діяльності у сфері цивільно-військового співробітництва суттєвим чином підсилюється з огляду на процеси демократизації у системі організації та функціонування сектору безпеки і оборони України, урахування нових реалій, у межах яких громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки та оборони здійснюють суттєвий внесок у реалізацію цілей та завдань у цій сфері, що особливо знайшло своє підтвердження в умовах правового режиму воєнного стану. як у мирний, так і у воєнний час здійснення цивільно-військового співробітництва постає питання про забезпечення законності під час організації та функціонування такого типу співробітництва у сфері всебічного забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки та оборони України, а також при здійсненні демократичного цивільного контролю за підрозділами сектору безпеки та оборони України як заходу цивільно-військового співробітництва.

У межах організації та функціонування цивільно-військового співробітництва у сфері всебічного забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки та оборони України постають питання про такий тип співробітництва з метою покращення матеріального забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки і оборони України; про організацію та функціонування цивільно-військового співробітництва у сфері технічного забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки і оборони України; про організацію та функціонування цивільно-військового співробітництва у сфері речового забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки і оборони України тощо.

Щодо забезпечення законності у сфері здійснення демократичного цивільного контролю за підрозділами сектору безпеки і оборони України як заходу цивільно-військового співробітництва слід ураховувати окремі аспекти: по-перше, слід глибоко розуміти призначення демократичного цивільного контролю за підрозділами сектору безпеки і оборони України як заходу цивільно-військового співробітництва у відповідності до Розділу III Закону України «Про національну безпеку України»; по-друге, потрібно ураховувати предмет демократичного цивільного контролю та співвідношення окремих його складових з діяльністю щодо реалізації правової роботи з боку помічника командира. Зокрема, до таких складових належить дотримання вимог Конституції та законів

України у діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина; урахування змісту і реального стану реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки і оборони; контроль щодо стану правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, забезпеченість необхідними запасами матеріальних засобів та готовність до виконання завдань за призначенням у мирний час та в особливий період; ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони. Як видно, предмет демократичного цивільного контролю суттєвим чином корелює з обов'язками помічника командира бригади з правової роботи, передбаченими статтею 100 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України; по-третє, слід розуміти особливості цивільно-військового співробітництва у сфері реалізації демократичного цивільного контролю з точки зору системності. Такий підхід потребує врахування системи цивільного контролю, що складається з контролю, який здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду.

Висновок. Можливості громадських об'єднань у межах правової роботи щодо організації цивільно-військового співробітництва у сфері реалізації демократичного цивільного контролю відіграють значну роль. Зокрема, вони можуть отримувати в установленому порядку від військового командування інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом; здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо. На такі напрацювання може спиратися у своїй діяльності як командування, так і юрисконсульт; проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам; брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях із питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту військовослужбовців та працівників розвідувальних та правоохоронних органів, зокрема звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей.

Що стосується діяльності помічника командира з правової роботи (юрисконсульт) слід виходити з того, що забезпечення законності всіх напрямів здійснення цивільно-військового співробітництва є важливим та необхідним напрямом діяльності як у мирний час, так і особливо у воєнний час.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: військовослужбовець, військове право, проходження військової служби, оборона, національна безпека, обороноздатність, командир, цивільно-військове співробітництво, воєнний стан, збройний конфлікт, збройна агресія, сектор безпеки та оборони, національний спротив.

Як цитувати: Александров В. М., Григоренко Є. І., Окремі аспекти правового забезпечення цивільно-військового співробітництва. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право». 2025. Вип. 39. С. 343-348. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-38>

In cites: V.M. Alexandrov, E.I. Hrygorenko (2025). Some aspects of legal security of civil-military cooperation. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law"*, (39), P. 343-348. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-38> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Відповідно до частини першої статті 2 Закону України «Про оборону України» [1], оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, усіх складових сектору безпеки і оборони України, єдиної державної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони. Оскільки оборона України є з одного боку найважливішою функцією держави, а з іншого – справою українського народу, то, відповідно, від рівня цивільно-військового співробітництва буде залежати рівень обороноздатності та в решті решт і національної безпеки.

Стан наукового дослідження теми. Проблеми цивільно-військового співробітництва в Україні досліджували О. Кремешний, О. Ноздрачов, І. Ушаков, Ю. Призиглей, І. Чобіт,

В. Настюк, І. Коропатнік, В. Карелін, В. Школяренко, А. Яковенко, В. Шульгін та ін. Але в нинішніх умовах тема потребує додаткового поглибленого вивчення.

Мета дослідження. Мета даної статті – висвітлити актуальні аспекти правового забезпечення цивільно-військового співробітництва.

Основні результати дослідження. Враховуючи високий рівень значущості цивільно-військового співробітництва, така діяльність повинна бути цілеспрямованою, планомірною, науково обґрунтованою та систематичною. На деякі з цих якостей звертається увага у Наказі Генерального штабу Збройних Сил України «Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України» від 2 квітня 2019 № 131 [2]. Зокрема, під цивільно-військовим співробітництвом розуміється систематична, планомірна діяльність Збройних Сил України щодо взаємодії з

органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин та підрозділів Збройних Сил України з метою формування позитивної громадської думки про діяльність Збройних Сил України і забезпечення сприятливих умов для виконання покладених на них завдань та функцій.

Разом із тим, слід урахувувати і те, що головною якістю цивільно-військового співробітництва є те, що така діяльність повинна бути законною, тобто такою, що повною мірою відповідає приписам чинного законодавства. На цьому слід акцентувати особливу увагу та, у першу чергу, в контексті діяльності помічника командира з правової роботи. Аналіз обов'язків юрисконсульту, передбачених статтею 100 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [3] дозволяє говорити про те, що їхня переважна більшість тією чи іншою мірою стосується питань законності здійснення діяльності у сфері цивільно-військового співробітництва. Зокрема, помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) зобов'язаний: організовувати правову роботу, спрямовану на правильне застосування, неухильне дотримання вимог законодавства в бригаді, надавати командуванню пропозиції та консультації щодо вирішення питань правового забезпечення діяльності бригади; перевіряти відповідність вимогам законодавства проєктів наказів, інших документів правового характеру, що подаються на підпис командира бригади, та візувати їх після погодження із відповідними службовими особами; надавати письмовий висновок командирові бригади з пропозиціями й роз'ясненнями стосовно юридично обґрунтованого вирішення відповідних питань у разі невідповідності проєкту наказу чи іншого документа правового характеру вимогам чинного законодавства; здійснювати правове забезпечення господарської діяльності бригади, брати участь у підготовці, укладенні та здійсненні контролю за виконанням господарських договорів, організовувати претензійну роботу, готувати позови та скарги до суду; за дорученням командира бригади представляти інтереси бригади в судах та інших органах; аналізувати наслідки розгляду претензій, позовів та справ у судах і подавати командирові бригади пропозиції щодо вдосконалення правового забезпечення діяльності бригади; надавати висновки щодо законності списання матеріальних цінностей та давати правову оцінку фактам нестач, крадіжок, псування військового майна,

готувати матеріали про відшкодування за рахунок винних осіб завданих державі матеріальних збитків, надавати правову допомогу при проведенні розслідувань за цими фактами; сприяти правовими засобами зміцненню військової і трудової дисципліни серед військовослужбовців та працівників бригади; давати правову оцінку фактам порушень військової та трудової дисципліни у бригаді; надавати правову допомогу службовим особам бригади в дотриманні законодавства з питань соціального і правового захисту військовослужбовців, членів їхніх сімей та працівників бригади; організовувати та проводити заходи з правової підготовки та брати участь у правовому вихованні особового складу бригади, правовому інформуванні особового складу, надавати консультації з питань, пов'язаних із діяльністю бригади.

Вочевидь, наведені обов'язки юрисконсульта повною мірою корелюють:

1) з сутністю та основним змістом завдань цивільно-військового співробітництва як за участю Збройних Сил України, так й інших військових формувань;

2) із процесами всебічного забезпечення організації цивільно-військової взаємодії, виходячи з логіки Наказу Генерального штабу Збройних Сил України «Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України» від 2 квітня 2019 № 131 [2];

3) з різними аспектами організації виконання завдань із підтримки дій підрозділів всіх військових формувань;

4) із потребою здійснювати заходи щодо реалізації підтримки об'єктів цивільно-військового співробітництва;

5) із задачами, пов'язаними з необхідністю проведення заходів щодо підвищення живучості та безпеки при застосуванні підрозділів всіх військових формувань та об'єктів цивільно-військового середовища;

6) з необхідністю організовувати виконання завдань цивільно-військового співробітництва з метою підвищення ефективності організації та функціонування підрозділів сектору безпеки та оборони України.

Згідно з частиною першою статті 99 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) у мирний і воєнний час відповідає за організацію і стан правової роботи в бригаді, яка, як ми вже визначились, стосується і організації цивільно-військового співробітництва. У той же час,

слід урахувати і те, що стосовно мирного чи воєнного часу в аспекті реалізації цивільно-військового співробітництва є своя специфіка яка має яскраво виражений режимний характер. Саме тому слід виділяти особливості організації цивільно-військового співробітництва під час застосування підрозділів сектору безпеки і оборони як у мирний час, так і воєнний час.

Зокрема, в аспекті правового забезпечення такої діяльності у мирний час слід звернути увагу на такі сфери та напрями діяльності як цивільно-військове співробітництво у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації осіб офіцерського складу для підрозділів сектору безпеки і оборони України; цивільно-військове співробітництво у сфері стандартизації вищої освіти за кожною військовою спеціальністю, за якою здійснюється підготовка відповідних фахівців; цивільно-військове співробітництво у сфері реалізації легальних обмежень, установлених для військовослужбовців; цивільно-військове співробітництво у сфері соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей тощо.

Що стосується правової роботи, пов'язаної з особливості організації цивільно-військового співробітництва під час застосування підрозділів військових формувань в особливий період, то можна говорити про такі напрями: організація цивільно-військового співробітництва під час стратегічного розгортання сил оборони; організація цивільно-військового співробітництва щодо співпраці сил безпеки та сил оборони у межах єдиного, цілісного функціонування та виконання завдань сектором безпеки та оборони України; організація цивільно-військового співробітництва у напрямі сприяння руху опору у відповідності до Закону України «Про основи національного спротиву» [4]; організація цивільно-військового співробітництва під час ведення операцій сил оборони сектору безпеки і оборони України.

Крім того, як у мирний, так і у воєнний час здійснення цивільно-військового співробітництва постає питання про забезпечення законності під час організації та функціонування такого типу співробітництва у сфері всебічного забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки та оборони України, а також при здійсненні демократичного цивільного контролю за підрозділами сектору безпеки та оборони України як заходу цивільно-військового співробітництва.

Зокрема, у межах організації та функціонування цивільно-військового співробітництва

у сфері всебічного забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки та оборони України постають питання про такий тип співробітництва з метою покращення матеріального забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки і оборони України; про організацію та функціонування цивільно-військового співробітництва у сфері технічного забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки і оборони України; про організацію та функціонування цивільно-військового співробітництва у сфері речового забезпечення життєдіяльності підрозділів сектору безпеки і оборони України тощо.

Щодо забезпечення законності у сфері здійснення демократичного цивільного контролю за підрозділами сектору безпеки і оборони України як заходу цивільно-військового співробітництва слід урахувати такі аспекти.

По-перше, слід глибоко розуміти призначення демократичного цивільного контролю за підрозділами сектору безпеки і оборони України як заходу цивільно-військового співробітництва у відповідності до Розділу III Закону України «Про національну безпеку України» [5].

По-друге, потрібно урахувати предмет демократичного цивільного контролю та співвідношення окремих його складових з діяльністю щодо реалізації правової роботи з боку помічника командира. Зокрема, до таких складових належить дотримання вимог Конституції та законів України у діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина; урахування змісту і реального стану реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки і оборони; контроль щодо стану правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, забезпеченість необхідними запасами матеріальних засобів та готовність до виконання завдань за призначенням у мирний час та в особливий період; ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони. Як видно, предмет демократичного цивільного контролю суттєвим чином корелює з обов'язками помічника командира бригади з правової роботи, передбаченими статтею 100 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України.

По-третє, слід розуміти особливості цивільно-військового співробітництва у сфері реалізації демократичного цивільного контро-

лю з точки зору системності. Такий підхід потребує врахування системи цивільного контролю, що складається з контролю, який здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду.

У межах правової роботи щодо організації цивільно-військового співробітництва у сфері реалізації демократичного цивільного контролю слід особливо брати до уваги можливості громадських об'єднань у цій сфері. Зокрема, вони можуть:

- 1) отримувати в установленому порядку від військового командування інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом;
- 2) здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презе-

нтувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо. На такі напрацювання може спиратися у своїй діяльності як командування, так і юрисконсульт;

3) проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам;

4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях із питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту військовослужбовців та працівників розвідувальних та правоохоронних органів, зокрема звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей.

Висновки. Отже, у контексті діяльності помічника командира з правової роботи (юрисконсульта) слід виходити з того, що забезпечення законності всіх напрямів здійснення цивільно-військового співробітництва є важливим та необхідним напрямом діяльності як у мирний час, так і особливо у воєнний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106
2. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України "Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України" від 02.04.19 № 131.
3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 року № 548-ХІV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22. Ст. 194
4. Про основи національного спротиву від 16 липня 2021 року № 1702-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 41. Ст. 339.
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2025

Стаття рекомендована до друку 27.05.2025

E.I. HRYGORENKO.

PhD (Law), Associate professor,

Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines,
consultant to the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine
on matters of national security, defense and intelligence

Head of the Public Scientific Organization "Legal Expertise and Innovations",

E-mail: grigorenkozakon@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-1712>

V.N. Karazin Kharkov National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

V.M. ALEXANDROV

PhD (Law), Associate professor,

Associate Professor of the reserve officer training department

E-mail: romzes1956@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0373-4635>

National Law University named after Yaroslav the Wise
Kharkiv, 61000, str. Dynamivska, 4

SOME ASPECTS OF LEGAL SECURITY OF CIVIL-MILITARY COOPERATION

ANNOTATION. *Introduction.* The article forms the basis of basic methodological assistance for the assistant commander for legal work on qualified provision of proposals and consultations to the command on resolving issues of legal support of civil-military cooperation at the appropriate level. After all, the assistant commander for legal work (legal advisor) as a military serviceman, responsible both in peacetime and in wartime for the organization and state of legal work in the brigade, must be able to participate in the implementation of comprehensive creation of favorable conditions for achieving military goals by means of legal support of the organization and maintaining the proper level of civil-military interaction with objects of the civilian environment in the areas of performance of tasks stipulated by current legislation.

Summary of the main results of the study. The article notes that the implementation of activities in the field of civil-military cooperation is significantly enhanced due to the processes of democratization in the system of organization and functioning of the security and defense sector of Ukraine, taking into account new realities, within which citizens and public associations who voluntarily participate in ensuring national security and defense make a significant contribution to the implementation of goals and objectives in this area, which was especially confirmed in the conditions of the legal regime of martial law. Both in peacetime and in wartime, the implementation of civil-military cooperation raises the question of ensuring legality during the organization and functioning of this type of cooperation in the field of comprehensive support for the vital activities of units of the security and defense sector of Ukraine, as well as when implementing democratic civilian control over units of the security and defense sector of Ukraine as a measure of civil-military cooperation.

Conclusion. The capabilities of public associations within the framework of legal work on organizing civil-military cooperation in the field of implementing democratic civilian control play a significant role. In particular, they can receive information from the military command on the activities of the components of the security and defense sector, in addition to information with limited access, in accordance with the established procedure; conduct research on national security and defense issues, publicly present their results, create public funds, centers, expert groups, etc. for this purpose. Both the command and the legal advisor can rely on such developments in their activities; conduct public examination of draft laws, decisions, programs, present their conclusions and proposals for consideration by relevant state bodies; participate in public discussions and open parliamentary hearings on the activities and development of the security and defense sector, issues of legal and social protection of military personnel and employees of intelligence and law enforcement agencies, in particular those discharged or retired, participants in hostilities and members of their families.

KEY WORDS: *military personnel, military law, military service, defense, national security, defense capability, commander, civil-military cooperation, martial law, armed conflict, armed aggression, security and defense sector, national resistance.*

REFERENCES

1. About the defense of Ukraine: Law of Ukraine 6.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (in Ukrainian)
2. On approval of the Temporary Instruction on Civil-Military Cooperation during the Training and Deployment of the Armed Forces of Ukraine : Order of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine 02.04.19 № 131. (in Ukrainian)
- 3 About the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine Law of Ukraine 24.03.1999 № 548-XIV. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (in Ukrainian)
4. About the principles of national resistance. 16.07.2021. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (in Ukrainian)
5. About the national security of Ukraine 21.07.2018. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (in Ukrainian).

The article was received by the editors 20.04.2025

The article is recommended for printing 27.05.2025